

«Історію пишу...»

(до 60-річчя з дня народження історіографа Олександра Удода)

Про Олександра Андрійовича Удода як вченого-історика та організатора освіти в Україні написано немало. Його біографічні довідки із середини 1990-х рр. досить часто публікувались у різноманітних виданнях на кшталт «Хто є хто в Україні», кількох випусках «Українські історики ХХ ст.», в Енциклопедії історії України (т. 10, К., 2013). Про його діяльність в архівній, освітнянській та науково-історичній галузях не раз писали засоби масової інформації, та й він сам часто давав різноманітні інтерв'ю, проводив брифінги та прес-конференції. Ці публікації та солідний науковий доробок О. А. Удода, його особистий архів, у тім числі фотодокументи, дають можливість скласти повноцінний біографічно-історіографічний нарис.

О. А. Удод як учений-історик є фахівцем у галузі персоналістики і біографістики. Ювілейна, чи «кругла», дата традиційно стає мотиватором аналізу діяльності вченого.

Олександр Андрійович Удод народився в славний травневий день, освячений Перемогою у німецько-радянській війні, а саме – 10 травня 1957 року. Малою батьківщиною О. А. Удода є село Тарасівка у Пологівському районі на Запоріжжі. Запорізький край – це осердя української історії. Славне запорозьке козацтво врятувало Україну, а відомий кількасотрічний дуб на о. Хортиці, куди неодмінно возили школярів на екскурсію, уособлювався в Олександра з міцним корінням свого народу і власного роду. Поруч – Гуляйполе і легенди про «батька Махна», який став улюбленим історичним персонажем і об'єктом наукових зацікавлень. Тут же – Кам'яна могила і напівлегендарні розповіді про войовничих скіфів. Цей край був частиною Дикого поля, зазнавав турецьких набігів. Тут проходила битва за Дніпро в 1943 р. Тут символами індустріалізації стали «Запоріжсталь» і Дніпрогес. Не стати істориком у цьому «історичному оточенні» для Олександра не було шансів. До того ж у 1960–1970-х рр., коли він навчався у восьмирічній школі, серед учителів, на відміну від нинішніх часів, було багато чоловіків. І директор школи – Коваленко Павло Пилипович – був істориком, який створив музей с. Тарасівки, і класний керівник – Вайновський Леонід Леонідович – теж був істориком. Весело, з гумором оповідав він стародавню історію, чим закохав у предмет усіх хлопчиків і дівчаток. А улюбленою книжкою для більшості була «Історія стародавнього

світу» Ф. П. Коровкіна, що перевидавалася в радянські часи понад 20 разів. Олександр у всі роки навчання у восьмирічці був «круглим» відмінником. Його фото було незмінно на Дошці пошани школи (були такі атрибути радянської освітньої системи). А тому за ним закріпилося пророчче прізвисько «професор». Справжнього професора вперше Олександрові вдалося побачити в далекому 1968 р., коли до Тарасівської восьмирічки завітав Олександр Захарович Жмудський (1910–1977), її випускник, а тоді – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Учні і вчителі на руках внесли славного земляка до школи. Професор для дітях став уособленням небожителя. А ще більше підігрівав інтерес до професора його вже старенький батько, у якого всі хлопці шили на літо кирзові черевики – адже це були майже справжні футбольні бутси! Не вірилось, що син селянина-чоботаря, випускник простої сільської школи міг стати професором, досягти вершин наук. Пройде ще довгих майже сорок років, і другим професором в історії села Тарасівки стане саме О. А. Удод.

Інтерес до історії, народного календаря виховувався в Олександра у сім'ї, яка відзначалася здоровими патріархальними традиціями. Батьки Олександра – Андрій Наумович і Марія Федорівна – знали всі 365 днів календаря за його святцями, дотримувалися всіх народних і релі-

гійних свят. Особливо відзначалось на початку літа свято Трійці – адже це було храмове свято в Тарасівці (колишній Петропавлівці). До початку ХХ ст. в селі був справжній, величний собор зі своєю давньою історією, яку вдалося відновити з участю місцевого священика ще одному відомому землякові – Анатолію Вікторовичу Макаренку (десятий Голова Державної митної служби України у 2009–2010 рр.).

Визначальними в подальшому професійному становленні О. А. Удода стали роки навчання в Басанській середній школі в 1972–1974 роках. Кумиром усіх учнів був молодий випускник історичного факультету Полтавського педінституту вчитель історії Володимир Панасович Курочка. Талановитий історик, неординарний педагог, сміливий експериментатор у методиці, бунтар і правдолюбець, який був дуже не зручним для бюрократичної освітньої системи. Але саме в таких закохувалися до безтями учні. Історичні конкурси, вікторини, екскурсії, олімпіади – все це для В. П. Курочки було неодмінним засобом не навчити історії, а жити з історією. Він вимагав від учнів у будь-який момент (на уроці й поза школою) демонструвати знання з історії. Вітався з учнями за руку, звертався до них на «Ви», грав у футбол, водив у турпоходи. Під його керівництвом Олександр разом зі своїм однокласником і згодом однокласником Анатолієм Хлистуном (зараз директор школи) неодмінно перемагали на всіх районних і обласних олімпіадах з історії, у яких брали участь. А тому вступ до Запорізького педінституту, на історичний факультет, який нещодавно відкрився, став для Олександра абсолютно логічним.

Роки навчання в Запорізькому університеті (1974–1978) – стали вирішальними у здобутті професії історика. Усі роки навчання О. А. Удод був відмінником, отримував підвищену стипендію, перемагав у Всесоюзних і республіканських конкурсах студентських наукових робіт, закінчив вуз із «червоним» дипломом, отримав направлення в аспірантуру. Серед улюблених викладачів були Ф. Г. Турченко, В. Г. Роїк, О. М. Мальований, А. І. Карагодін, А. М. Черненко, С. Р. Лях, Б. Я. Гарбарець та ін. За іронією долі єдиною четвіркою була оцінка саме з історії України (від професора П. І. Гарчева)...

Ретельний відбір абітурієнтів, високий конкурс та добре організований навчальний процес забезпечили випускникам ЗНУ подальше професійне і кар'єрне зростання. А тому серед

«однокашників» О. А. Удода відомі в Україні особистості – народні депутати А. М. Мороз і С. В. Соболев, доктори наук, професори О. І. Савченко, В. С. Орлянський, В. М. Васильчук, О. М. Ігнатуша, Г. Ф. Турченко, Г. М. Васильчук, С. В. Петков, В. Г. Ціватий, І. І. Лиман, В. І. Мільчев та ін.

Усі студенти-історики Запорізького університету знали, що найскладніші предмети – це історіографія та методика викладання історії. На них спотикалися найчастіше. Природна позитивна впертість О. А. Удода забезпечила йому всупереч викликам найбільші успіхи саме в цій царині. Згодом він стане, по суті, головним історіографом в Україні, очоливши відділ української історіографії в Інституті історії України НАН України, та головним методистом, очолюючи понад 6 років провідну методичну установу в Україні – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

У радянські часи неодмінно працювало законне правило – мінімум три роки відпрацювати за розподілом, і здебільшого в сільській школі. У 1978–1981 рр. О. А. Удод працював протягом трьох навчальних років одразу в трьох восьмирічних школах – Інженерненській, Новокарлівській та Пологівській № 6, викладаючи історію та географію, а з 1979 р. ще й екзотичний курс «Основи комуністичної моралі» (!).

У 1981 р. О. А. Удод переїжджає на Дніпропетровщину. У вересні 1981 р. приступив до роботи в Костромській середній школі. Годин історії не було, а тому погодився на пропозицію завідувача райвно історика В. М. Замуленка викладати німецьку мову. Допомогло відмінне знання німецької мови ще з Басанської школи завдяки непересічному вчителю І. І. Дуліченку та хорошому рівню її викладання в Запорізькому університеті. У невідомому раніше для О. А. Удода Апостолівському районі, без ніякої підтримки зовні, тільки завдяки особистим здібностям він досяг значних успіхів. Після курсів підготовки керівних кадрів освіти в Києві у Центральному інституті удосконалення вчителів (була така структура і позитивна практика) у січні–лютому 1982 р. О. А. Удод був призначений інспектором шкіл Апостолівського райвно, де працював протягом 1982–1986 рр. Саме в цей період – у 1984 р. – почалася освітня реформа, яка принесла багато позитивних наслідків. Особливо в частині підвищення соціального статусу

вчителя, керівника школи. У «чорнобильський рік» – 1986 – О. А. Удод за «партійним дорученням» (таке було рішення Апостолівського райкому партії) був призначений директором Апостолівської середньої школи № 3 ім. С. М. Кірова – центральної і найбільшої школи в районі. До того ж він став у 28 років наймолодшим директором у районі. Рівно через рік, у 1987 р., партія так само вольовим рішенням, реалізуючи свою кадрову політику, призначає О. А. Удода завідувачем районного відділу народної освіти. Цей період – з кінця 1980-х рр. – ознаменувався не тільки «перебудовою», а й жорсткою соціально-економічною кризою, зміною методології історичної науки і освіти. А тому природним було рішення перенавчатися. У 1990 р. О. А. Удод спочатку як здобувач, а згодом як аспірант (заочна форма навчання) почав роботу над кандидатською дисертацією у Дніпропетровському державному університеті під керівництвом професора М. П. Ковальського.

Новим поворотом у біографії О.А. Удода став травень 1992 р., коли його було переведено в м. Дніпропетровськ на посаду начальника управління освіти новоутвореної обласної державної адміністрації при Представникові Президента України. У 35 років він став (укотре) наймолодшим в Україні начальником обласного управління освіти. Роки його діяльності в управлінні освіті – 1992–1998 – ознаменувалися сміливими експериментаторськими починаннями: змінами у структурі органів управління, перебудовою методичної служби, заснуванням обласної педагогічної премії, газети і журналу, утворенням потужних позашкільних установ, міжнародними контактами, будівництвом житла для вчителів. Протягом 1992–1998 рр. у Дніпропетровській області було споруджено 63 нові школи. Такого показника ніколи раніше не досягала ні область, ні Україна в цілому. Повне завантаження за основною роботою, реалізація нових сміливих освітніх проектів не змогли відволікти О.А. Удода від справи всього життя – історичної науки і освіти. Не було жодного навчального року, коли б він не викладав історію – спочатку в школі, а потім і в Дніпропетровському університеті. Наукове керівництво професора М.П. Ковальського (1929–2006) забезпечило успішний захист кандидатської дисертації за спеціальністю 07.00.06 – історіографія на тему «Кость Гуслистий – історик України» (1994 р.). У 1997 р. О. А. Удод отримав вчене звання доцента по

кафедрі історії СРСР Дніпропетровського державного університету. В університеті розробив і успішно викладав нові курси, зокрема з методології історії, основ педагогічної майстерності історика та ін. В 1998 р. у рейтингу викладачів ДНУ серед кількох тисяч колег посів перше місце.

У бурхливі 1990-ті роки О.А. Удод не міг бути осторонь політичного життя. У 1996–1997 рр. він був заступником голови Дніпропетровської облдержадміністрації з політико-правових питань (така посада вводилась в Україні за президентства Л. Д. Кучми), брав участь у виборчому процесі, партійних проектах, обирався депутатом обласної і районної рад, балотувався до Верховної Ради України, був помічником народного депутата України.

У 1998 р. після кількарізової зміни влади в Дніпропетровській області О. А. Удод прийняв єдино правильне рішення – зосередитися на історичній науці. У 1998 р. він стає докторантом Дніпропетровського університету, а в 2000 р. (за 2 роки замість трьох нормативних) захистив дисертацію на тему «Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу: 20–30-ті рр. ХХ ст.». Науковим консультантом був професор В. К. Якунін, а опонентами – професори І. І. Колесник, В. В. Кравченко, С. В. Кульчицький. Дослідження теми духовних цінностей українського народу привели О. А. Удода до зацікавлень аксіологією. Із цієї тематики він у кінці 1990-х рр. уперше в Україні опублікував десятки праць, зробив доповіді на престижних міжнародних конференціях. У цей самий час він проходив стажування в університеті м. Монпельє (Франція), читав лекції в Цюрихському університеті (Швейцарія) як гостьовий професор. Зацікавився історичною симптоматологією Р. Штайнера і К. Лінденберга та вальдорфською педагогікою і антропософією. А тому багато років є науковим керівником експерименту з впровадження вальдорфської педагогіки в Україні, сприяв утворенню перших в Україні вальдорфських шкіл. Найуспішніша з них і досі працює в Дніпропетровську. В 1995 р., коли Україна стала членом Ради Європи, почалися міжнародні контакти і спільні проекти з історичної освіти. Перший семінар з історії під егідою Ради Європи відбувся саме в Дніпропетровську за активної участі О. А. Удода. У цей самий період він стає одним із провідних організаторів історичної освіти в Україні: автор програм

з історії, концепції історичної освіти, видає кілька навчальних посібників, голова предметної комісії МОН України з історії, голова журі всеукраїнських олімпіад з історії та конкурсу «Вчитель року» у номінації «Історія», співпрацює в асоціації вчителів історії «Нова доба», бере участь у роботі українсько-польської комісії з удосконалення підручників з історії і географії.

Особливим предметом уваги професора О. А. Удода був і залишається підручник з історії. Із цієї теми він знає все, і рівних йому фахівців немає. Ще в середині 1990-х рр. разом із професором Ф.Г. Турченком та провідним спеціалістом Міністерства освіти Н. Г. Теплоуховою брав участь у творенні першого покоління підручників з історії. Саме глибоке занурення у процес творення шкільних підручників спонукало до чергового повороту в біографії О.А. Удода. У листопаді 2001 р. він переїжджає до Києва і стає головним редактором видавництва «Генеза», яке на той час було провідним з видання якраз історичної літератури. Понад 15 років співпрацює з генеральним директором видавництва доктором політичних наук О.П. Дубасом. «Генеза» в цей час стала творцем знакових для української історичної науки та освіти проектів – «Довідник з історії України» (три видання), «Мала енциклопедія етнодержавознавства», «Українське козацтво: мала енциклопедія» (два видання), «Політична історія України» (в 6 т.), «Українська історіографія: курс лекцій» (два видання) та багатьох інших. Тут же було створено кілька поколінь усіх підручників з історії України та всесвітньої історії для 5–11 класів.

З 2002 р. О.А. Удод працює в Інституті історії України. Спочатку у відділі історії України 20–30-х рр. ХХ ст. (завідувач професор С.В. Кульчицький). У 2006 р. очолив новоутворений відділ української історіографії та спеціальних історичних дисциплін, а з 2008 р. – відділ української історіографії.

У 2008–2009 рр. професор О.А. Удод очолював Державний комітет архівів України. За короткий час архівної діяльності О.А. Удод багато зробив для документального підтвердження Голодомору як геноциду проти українського народу, організації виставкової діяльності, міжнародних контактів. У липні 2008 р. брав участь у Міжнародному конгресі архівів у Малайзії (Куала-Лумпур), робив доповідь від України.

У 2009 р. за рекомендацією першого віце-прем'єр-міністра України О.В. Турчинова очолив Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, де працював до березня 2015 р., після чого знову повернувся на постійну роботу в Інститут історії України НАН України. О.А. Удод брав і бере активну участь у підготовці кадрів вищої кваліфікації з історичних наук. У 2011–2015 рр. очолював експертну раду МОН України з історичних наук. Є членом спеціалізованої вченої ради Інституту історії України із захисту дисертацій. Підготував п'ять кандидатів історичних наук, є науковим консультантом докторантів. Активно працює в «Українському історичному журналі», веде тематичну рубрику «На допомогу викладачам історії». Протягом 2009–2017 рр. відділ української історіографії під керівництвом професора О. А. Удода виконав роботи за науково-дослідними темами: «Доакадемічні і академічні образи української історіографії», «Дисциплінарні виміри української історіографії», «Українська історіографія та сучасна європейська соціогуманітаристика». У 2016 р. О. А. Удод і відділ української історіографії створили сучасну історію Інституту історії України в трьох книгах – «Українська історична дидактика: академічний дискурс (До 80-річчя Інституту історії України)» (О. А. Удод), «На чолі республіканської науки... Інститут історії України (1936–1986): нариси з інституціональної та інтелектуальної історії (До 80-річчя установи)» (О. В. Ясь), «Інститут історії України: нове українське відродження» (І. І. Колесник). Поновлено видання у новому форматі «Історіографічних досліджень в Україні».

Якщо узагальнити творчий доробок професора О.А. Удода в царині української історіографії та історичної дидактики, то до безсумнівних його заслуг слід записати таке:

- дослідження духовних цінностей та аксіологічного підходу в історичній освіті;
- деромантизація історії воєн;
- історія повсякденності;
- історіографічні школи;
- біографістика;
- інтеграція історичної науки і історичної освіти;
- розробка концептуальних основ історичної освіти в Україні;
- історична пам'ять й історична політика;
- інструменталізація історії і публічна історія;

- історична наука в інформаційному просторі України;
- історична симптоматологія;
- філософія історії та історіософські школи та ін.

У 2010 р. професора О. А. Удода обрано до складу Національної академії педагогічних наук України (відділення загальної середньої освіти, член-кореспондент). Протягом 2012–2017 рр. був членом Президії НАПН України. У 2012–2016 рр. працював членом правління Національної спілки краєзнавців України, а в 2017 р. на VI з'їзді НСК України обраний заступником голови Національної спілки краєзнавців. Активно долучився до написання і видання підручника з історичного краєзнавства. У різні роки і різних якостях співпрацював і працює з відомими українськими істориками, педагогами, громадськими діячами – В.А. Смолієм, С.В. Кульчицьким, О.П. Реєнтом, Я.С. Калакурою, М.Ф. Юрієм, О.О. Рафальським, Ф.Г. Турченком, І.І. Колесник, Г.К. Швидько, П.Т. Троньком, В.Г. Сарбеем, М.П. Ковальським, В.В. Кравченком, С.І. Посоховим, Ю.І. Терещенком, В.П. Коцуром, І.Ф. Курасом, Ю.І. Шаповалом, В.Г. Кременем, В.М. Ткаченком, О.І. Ляшенком, Т.В. Ладиченко, В.М. Литвином та ін.

Біографія професора О.А. Удода, його історіографічний доробок надзвичайно багаті й насичені. Серед різноманітних творчих зацікавлень чітко виділяються три основні іпостасі: історія як наука і освіта, історіографія і архівна справа; освітня діяльність, менеджмент в освіті, педагогіка середньої і вищої школи; підручкотворення і видавнича діяльність. Здобувши величезний досвід наукової і практичної роботи у цих сферах, зараз О.А. Удод зосередився на громадському секторі інституалізації освіти і історичної науки, проблемах інтеграції української і світової історії, творення нових підручників і методичних систем, проблемах публічної історії і функціонування історії в сучасному українському суспільстві. Постійно виступає з відкритими лекціями для чиновників вищого рівня Національній академії державного управління при Президентові України.

Визнанням заслуг професора О.А. Удода стало присвоєння йому в 2013 р. звання «Заслужений діяч науки і техніки України», відомчих відзнак НАН України та НАПН України, обрання почесним професором Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди.